

ROELAND VAN HOUT EN MAGDA DEVOS

LEXICALE VARIATIE EN TAALTHEORIE: DE ROL VAN DIALECTGEOGRAFISCHE DATABESTANDEN

De drie grote woordenboeken van de Zuid-Nederlandse dialecten worden gaandeweg voltooid. Twee zijn er al voltooid, het *Woordenboek van de Limburgse Dialecten* (WLD) en het *Woordenboek van de Brabantse Dialecten* (WBD). Het *Woordenboek van de Vlaamse Dialecten* (WVD) zal over een tiental jaren klaar zijn. Er is voor deze drie woordenboeken een enorme hoeveelheid materiaal verzameld en bijeengebracht. De resultaten worden vervat in een reeks van afleveringen, op systematische basis, dat wil zeggen op grond van betekenisvelden in de dialectwoordenschat.

Het resultaat mag indrukwekkend genoemd worden, alleen al om de reden van de cultuurhistorische waarde, het immateriële culturele erfgoed zoals dat nu heet. Verder zijn er natuurlijk al heel wat wetenschappelijke studies verschenen op grond van het verzamelde materiaal, van velerlei aard, inclusief een aantal proefschriften. Dit themanummer van *Taal en Tongval* richt zich op de waarde van het verzamelde woordmateriaal in de taaltheoretische zin. De taaltheorie richt zich met enige voorkeur op de structurele aspecten van taal: de fonologie, de morfologie en de syntaxis, of, klassiek gezegd, de bouw van de klanken, woorden en zinnen. Die driedeling keert ook terug in de drie soorten van atlassen die intussen beschikbaar zijn voor het gehele Nederlandse taalgebied: de FAND, de MAND en de SAND. Het gaat om de fonologische, de morfologische en de syntactische atlas van de Nederlandse dialecten. De reden waarom er geen algemene lexicale atlas is, ligt ogenschijnlijk voor de hand: de woordenschat is te ongrijpbaar, te toevallig en te specifiek om algemenere overzichten van taalkundige aard toe te staan. Hooguit zou dat nog gaan voor de meest frequente functiewoorden die de kern vormen van de woordenschat, maar zeker niet voor inhoudswaarden die betrekking hebben op zeer uiteenlopende delen van het menselijk bestaan. De dialectwoordenboeken bevatten vooral zelfstandige naamwoorden, bijvoeglijke naamwoorden en werkwoorden.

De bijdragen aan dit themanummer gaan in op lexicale data van elk van de drie zuidelijke woordenboeken. De bijdrage van Zwarts over de semantic maps gaat over lexicaal materiaal uit het WBD. De bijdrage van Devriend, Swanenberg en Van Hout omvat eveneens materiaal uit het WBD. Spielman en Geeraerts gebruiken voor hun onderzoek naar lexicale onzekerheid materiaal uit het WLD en Van Keymeulen en Devos illustreren hun onderzoek naar lexicale dialectometrie met materiaal uit het WVD. Elke bijdrage omvat een eigen selectie, maar typerend is dat het gaat om grotere delen uit het lexicale materiaal.

De klassieke benadering is gericht op de afzonderlijke woordkaart, waarvan er vele zijn opgenomen in de afleveringen van de woordenboeken. Woordkaarten vormen een onmisbaar onderdeel van het dialectgeografisch onderzoeksveld en geven inzicht in het patroon van het lexicale materiaal. Die component komt nadrukkelijk aan de orde in de bijdrage van Van Keymeulen en Devos. Ze lichten toe wat de kenmerken zijn van goede taalkaarten in termen van (1) conceptuele en referentiële condities, (2) geografische condities en (3) lexicografische condities. Hun benadering is gestoeld op selectie van het beste woordmateriaal, nl. het materiaal dat als basis kan dienen voor een indeling van het dialectlandschap in afgebakende lexicale zones. Hun conclusie is dat de steekproef van 300 kaarten die zij onderzocht hebben mogelijkheden biedt voor een lexicale indeling van het Vlaamse dialectlandschap. Daarmee scheiden ze nadrukkelijk de lexicale indeling van indelingen op fonologisch, morfologisch en syntactisch terrein. Woorden en de woordenschat kennen hun eigen geschiedenis en hun eigen gebiedsvorming, gescheiden van de klankgrenzen, de isofonen.

Die verscheidenheid komt niet aan de orde in de bijdrage van De vriend, Swanenberg en Van Hout. Hun bijdrage is eveneens dialectometrisch van aard, zoals elke bijdrage aan dit themanummer als zodanig getypeerd kan worden. Elk van de bijdragen gaat over de ordening van grote hoeveelheden materiaal, waarin tellingen en aantallen een rol spelen. In de bijdrage van De vriend, Swanenberg en Van Hout wordt een bekende techniek toegepast die overigens vele varianten kent, nl. de clusteranalyse. Hun benadering is omgekeerd aan die van Van Keymeulen en Devos. Zij nemen als uitgangspunt al het materiaal op (van deel III van het WBD). De verscheidenheid aan patronen wordt doorzocht op algemenere patronen zonder die verscheidenheid te verwerpen. De verscheidenheid is onderdeel van het clusteringsproces. Over de voor- en nadelen van deze benadering valt veel te zeggen. In de moderne taaltypologie worden vergelijkbare technieken ingezet, waar wederom een discussie gevoerd wordt welk materiaal

als basis moet dienen voor het onderzoek. Moet er uitgegaan worden van de combinatie van al het beschikbare materiaal of is het uitgangspunt een selectie van het juiste (ideale) materiaal? Deze discussie raakt essentiële principes van het taalwetenschappelijk onderzoek.

De andere twee bijdragen gaan over de relatie cognitie en woordenschat. Zwarts past een nieuwere methode uit de taalwetenschap toe: semantic maps. Dergelijke kaarten zijn eerder in taaltypologisch onderzoek ontwikkeld en hij laat een fraaie toepassing zien op de vogelnamen in het WBD. Het gaat om een type van visualisering van de samenhang tussen betekenissen (de conceptuele ruimte), die ook in het taalgeografisch onderzoek een vruchtbare toepassing vindt. De combinatie van de conceptuele en dialectgeografische cartografie biedt mogelijkheden die verder ontwikkeld dienen te worden en zijn bijdrage illustreert dat op overtuigende wijze. Bovendien geeft zijn vraag naar de samenhang tussen de lexicale variatie en de geografische en historische dimensies een mooie opstap naar de bijdrage van Spielman en Geeraerts.

Spielman en Geeraerts gaan in op de heterogeniteit van de lexicale dialectgegevens. Waarom kennen sommige begrippen slechts een enkele dialectbenaming, terwijl andere begrippen een overdaad aan benamingen laten zien? Ze scharen deze vraag onder de term van lexicale onzekerheid en laten overtuigend zien hoe deze verknoopt is met semantische factoren. Hun benadering is vernieuwend voor vraagstellingen in het dialectgeografisch materiaal en biedt aansprekende mogelijkheden om de relatie tussen cognitie en taalverschillen nader te onderzoeken.

De vier bijdragen in dit themanummer maken zonder meer duidelijk dat de zuidelijke dialectwoordenboeken een aansprekende basis bieden voor fundamenteel onderzoek naar taal. De soms grillige en chaotische processen waaraan het lexicon onderworpen lijkt vormen eerder reden tot nader onderzoek dan een argument om de structuur van klanken, woorden en zinnen onderzoeksmatig voorrang te geven. Het lexicon vormt de rijke en complexe weerslag van de werking van de sociocognitieve en talige werking van de menselijke geest. Dit themanummer biedt fraaie vertrekpunten voor nader onderzoek.

